

CULTURE AND ART

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.5.10>

TRENDY W ROZWOJU EDUKACJI ARTYSTYCZNEJ I PRZEMYSŁOWEJ W UKRAINIE NA POCZĄTKU XX WIEKU

Alla Diachenko

kandydatka nauk pedagogicznych, docentka,

docentka Katedry Wzornictwa Przemysłowego i Technologii Komputerowych,

dziedzin Wydziału Sztuki Dekoracyjnej i Użytkowej Uniwersytetu im.

Kijowskiej Państwowej Akademii Sztuki Użytkowej i Projektowania imienia Mychajła Bojczuka, członkini

Związku Projektantów Ukrainy

(Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-4496-5931

pani.alla0107@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono trendom w rozwoju edukacji artystycznej i przemysłowej w Ukrainie na początku XX wieku. Określono istotę pojęcia „edukacja artystyczna i przemysłowa” oraz przyczyny pojawienia się tego zjawiska. Scharakteryzowano rodzaje instytucji, które zapewniały edukację artystyczną i przemysłową. Określono rozwój szkół artystycznych i przemysłowych w Ukrainie na początku XX wieku. Opisano rodzaje mistrzów kształconych przez szkoły artystyczne i przemysłowe. Podsumowano główne trendy w rozwoju szkół artystycznych i przemysłowych.

Szczególną uwagę zwrócono na znaczenie edukacji artystycznej i przemysłowej w życiu kulturalnym i gospodarczym regionu. Stwierdzono, że taka edukacja dawała dzieciom z biednych rodzin możliwość zdobycia wysokiej jakości wiedzy i skutecznego znalezienia zatrudnienia w przyszłości. Zauważono, że edukacja artystyczna i przemysłowa przyczyniła się również do wykształcenia wykwalifikowanej kadry, która mogła pracować z różnymi rzemiosłami.

Słowa kluczowe: wydział, klasa, sztuka, początek XX wieku, rzemiosło, Ukraina, edukacja artystyczna i przemysłowa, szkoła artystyczna i przemysłowa.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND INDUSTRIAL EDUCATION IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Alla Diachenko

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Industrial Design and Computer Technologies,

Dean of the Faculty of Decorative and Applied Arts, Member of the Union of Designers of Ukraine

Kyiv State Academy of Decorative and Applied Arts and Design named after Mykhailo Boychuk

(Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-4496-5931

pani.alla0107@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the consideration of trends in the development of artistic and industrial education in Ukraine at the beginning of the 20th century. The work defines the essence of the concept of "artistic and industrial education" and the reasons for the appearance of this phenomenon. The types of institutions that provided services in artistic and industrial education were characterized. The development of art and industrial schools of Ukraine at the beginning of the 20th century is determined. The types of masters trained by art and industrial schools are described. The main trends in the development of artistic and industrial schools are summarized.

Special attention is paid to the importance of artistic and industrial education in the cultural and economic life of the region. It was determined that such an education provided an opportunity for children from poor families to gain quality knowledge and successfully find employment in the future. It is noted that artistic and industrial education also contributed to the formation of qualified personnel who could work with various industries.

Key words: department, class, art, beginning of the 20th century, craft, Ukraine, artistic and industrial education, artistic and industrial school.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПОЧАТКУ 20 СТОЛІТТЯ

Алла Дяченко

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри промислового дизайну і комп'ютерних технологій,

декан факультету декоративно-прикладного мистецтва

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука,

членкиня Спілки дизайнерів України

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-4496-5931

pani.alla0107@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена розгляду тенденцій розвитку художньо-промислової освіти в Україні початку 20 століття. У роботі визначено сутність поняття «художньо-промислова освіта» та причини появи даного явища. Охарактеризовано типи закладів, які надавали послуги із художньо-промислової освіти. Визначено розвиток художньо-промислових шкіл України на початку 20 століття. Описано типи майстрів, які готувалися художньо-промисловими школами. Узагальнено основні тенденції розвитку художньо-промислових шкіл.

Особлива увага приділена значенню художньо-промислової освіти у культурному та економічному житті регіону. Визначено, що така освіта надавала можливість отримати якісні знання дітям із бідних родин та успішно працевлаштуватися у майбутньому. Зазначено, що художньо-промислова освіта також сприяла формуванню кваліфікованих кадрів, які могли працювати із різними промислами.

Ключові слова: відділ, клас, мистецтво, початок 20 століття, ремесло, Україна, художньо-промислова освіта, художньо-промислова школа.

Вступ. Питання розвитку художньо-промислової освіти в Україні нині досить ретельно досліджується. Це обумовлено тим, що така освіта на той час дозволяла дітям із незаможних родин отримати професійні знання та рано почати працювати. Як наслідок, художньо-промислових шкіл ставало все більше. Крім того, така освіта дозволяла працювати на різного роду посадах та здебільшого охоплювала різні спеціалізації.

Загалом художньо-промислова освіта була необхідною для тогочасної економіки 20 століття. Оскільки підприємств та заводів ставало все більше, народні промисли потребували більшого виробництва, люди шукали будь-яку роботу. Тому держава запровадивши художньо-промислову освіту повноцінно розв'язувала всі три проблеми. Крім того, це сприяло прискоренню індустріалізації. Тож це питання є актуальним для розгляду.

Мета дослідження – розкрити тенденції розвитку художньо-промислової освіти в Україні початку 20 століття. Відповідно до мети дослідження його завданнями є:

- визначити сутність поняття «художньо-промислова освіта»;
- охарактеризувати місце художньо-промислової школи у художньо-промисловій освіті України;
- узагальнити основні тенденції художньо-промислової освіти в Україні початку 20 століття.

Матеріал і методи досліджень Робота ґрунтувалася на дослідженні праць вітчизняних вчених, які вивчали питання розвитку художньо-промислової освіти України початку 20 століття. Для проведення дослідження було використано загальнонаукові методи, такі як опису, аналізу і синтезу, узагальнення, порівняння. Також було використано такі конкретно наукові методи як літературного аналізу, історичного аналізу, системний метод, історично-порівняльний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні питання розвитку художньо-промислових шкіл є досить актуальним. Передовсім це обумовлено тим, що нині проблема мистецтва та відтворення ремесел є важливою, оскільки постає проблемне питання щодо того, чи повинна культура використовувати традиції предків, чи має розвиватися власним шляхом. До того ж якщо розглянути історію минулого століття, то здебільшого можна помітити зростання популярності робітничих професій, що спричинено швидкими темпами індустріалізації та становленням певних професій, а от питанню художньо-промислової освіти відведена лише незначна увага. Тож тенденції розвитку художньо-промислової освіти в Україні початку 20 століття є важливою темою дослідження (Гулейкова, 2021: 14).

Промислова революція вплинула на розвиток виробництва. Її основними рисами можна визначити такі ознаки як заміна ручної праці машинною, використання парових двигунів зумовила швидке зростання промислового виробництва насамперед ця тенденція простежується в зростанні кількості ткацьких і деревообробних фабрик. Збільшення чисельності промислових підприємств загострило проблему підготовки робітників. Тому очевидною була тенденція до розвитку художньо-промислових шкіл як компонентів художньо-промислової освіти.

Загалом сутність поняття «художньо-промислова освіта» не є чітко визначеною. У широкому розумінні це «мистецька освіта, яка спрямована на навчання майстрів народних промислів» (Дяченко, 2019: 90). Фактично це були певного роду художні школи, які дозволяли здобути відповідну освіту та ознайомитися із художніми традиціями нашої держави. Художньо-промислова освіта була єдиною можливістю для багатьох дітей із бідних родин здобути певну освіту та підвищити свій соціальний статус.

Художньо-промислова освіта України на початку 20 століття зосереджувалася переважно у художньо-промислових школах. Проте існували також художньо-промислові технікуми та художньо-промислові інститути, але через незначний обсяг набору вихованців, потрапити у ці заклади були складно, а вимоги до кандидатів були високими. При цьому заклади такого типу переважно готували спеціалістів, які могли б працювати на конкретних підприємствах під їх потреби.

Водночас художньо-промислові школи не були новим явищем для 20 століття, оскільки почали створюватися ще у 19 столітті. Так, наприкінці 19 століття в Україні були створені такі художньо-промислові школи як Публічна живописна школа Н. Буяловського (1865) у Києві, Одеська рисувальна школа (1865), Школа рисунку М. Раєвської-Іванової (1869) у Харкові. Проте ці заклади були переважно спрямовані на мистецький аспект, а от промислова складова була додана вже потім (Соколюк, 2020: 24).

Варто відзначити, що художньо-промислові школи були досить поширеними на початку 20 століття. Вони мали різні профілі, а спеціалізації називалися «класи» або «майстерні». У таких школах здебільшого готували художників, ремісників по роботі із керамікою, майстрів народних промислів (Оршанський, 2016: 28).

Однією з перших художньо-промислових шкіл України початку 20 століття є Художньо-промислова школа м. Кам'янець-Подільський. Вона була створена у 1905 р. та поділена на класи рисувальні, художньо-ремісничі, керамічні. На базі школи були майстерні, де учні могли вдосконалювати свої вміння. Особлива увага у закладі була приділена керамічному відділенню, що навчало вихованців роботи із керамікою з застосуванням подільського орнаменту. При цьому багато робіт було створено на основі фольклору нашої країни. Деякі керамічні вироби вихованців продавалися, що сприяло надходженню коштів у школу.

Школа згодом була реорганізована у технікум та інститут. При цьому заклад продовжував випускати у власній друкарні художні альбоми із розписами та вишивкою. Крім того, незадовго до закриття закладу у 1933 р., було додано клас зі склярства. Згодом склокерамічний відділ залишився єдиний у школі, інші були ліквідувалися через «надмірну популяризацію української культури».

Варто відзначити, що функціонування школи постійно ускладнювалося, оскільки викладачі піддавалися репресіям у зв'язку із поширенням народного мистецтва. До того ж навчання велося українською мовою, а основними вихованцями були діти із бідних родин, які могли проживати в інтернаті при школі. Дітям було дозволено відвідувати школу у народному подільському одязі (Художньо-промислова школа).

У школі у першу чергу було створено рисувальні класи, де майбутніх художників навчали образотворчого мистецтва і також ними вивчався розпис по кераміці. Також було відкрито керамічне відділення, де учнями вивчалось виробництво кераміки. У відділенні було 5 пічок для випалювання кераміки й сушарка.

Уже після початку Першої світової війни у школі було додано нові відділення, зокрема, класи із килимарства та вишивання. Вони сприяли розвитку знань у дітей про традиційну українську культуру. Крім того, це дозволило розвинути у країні напрям художнього текстилю. Водночас вихованці детально вивчали орнаменти та стародавні замальовки із візерунками килимів та одягу.

Крім того, художньо-промислова школа надавала дітям знання й із загальних предметів, таких як арифметика, Закон Божий, малювання, креслення, ліплення. До викладання цих предметів залучалися найкращі вчителі, що мали й зарубіжний досвід роботи (Дідовець, 2020: 65).

Народне мистецтво, що відображало естетичні еталони етнографічних груп, розвивалися на тлі фабричного виробництва. Повторення схем, мотивів, образів, форм, що становлять художню традицію, намагалися перенести у фабрично-заводські вироби. Особливо це траплялося у ткацтві. Здавна воно становило чи не найважливіший елемент національної культури українського народу. Як наслідок, на початку ХХ століття в коломийській окрузі були засновані невеликі художньо-промислові школи. Вироблені в них килими (з традиційним карпатським орнаментом) достатньо високо цінувалися, на них був великий попит як на Галичині, так і за кордонами Австро-Угорської імперії (Дяченко, 2019: 35).

Так, розвиток художньо-промислових шкіл яскраво простежується у Галичині. Тут на початку 20 століття функціонувала Косівська ткацька школа, що була заснована у 1895 р. Одним із завдань школи було формування естетичного погляду на ткацтво, що сприяло б здорожчання кінцевої продукції. Тобто ще на початку минулого століття було розуміння комерційного підходу до створення виробів.

Проблемним питанням як цієї школи, так і попередніх описаних було те, що не вистачало кваліфікованих майстрів. Це негативно впливало на розвиток народного мистецтва та навчання учнів ремеслам. Тому у школі було запроваджено систему, за якою її відвідували також діти, що ходили до загальноосвітньої школи. Як наслідок, у школі дітям пропонувалися лише спеціальні курси.

У 1910 р. почалося будівництво окремих майстерень, які забезпечували потреби практичного навчання. Це було здійснено коштом фінансування місцевих органів управління. Крім того, місцева влада розуміла, що школа є центром підготовки ткачів, що сприяло формуванню професійних кадрів, отже, дозволило б розвинути економіку регіону. Тож ткацтво почало розглядатися як фактор промисловості (Синишин, 2016: 502).

Важливе місце у розвитку художньо-промислового напрямку належить Львівській художньо-промисловій школі. Заклад було створено у 1886 р., і він не тільки забезпечував підготовку художників, але і готував майстрів із рукоділля. Також при закладі було відкрито відділ моделювання. Зокрема, можна відмітити, що відділ рисунка і моделювання було відкрито й в інших художньо-промислових школах, як у Львівській загальнопромисловій школі рисунків і моделювання.

Даний заклад було згодом перейменовано у Державну промислову школу. Основними відділеннями тут було будівельне, художньо-слюсарне, мебелеве, столярне, токарне, різьбярське. Ці класи були націлені на

формування професійних навичок із даних спеціалізацій у чоловіків. Жінкам пропонувалися відвідувати курси із гаптування та мережива. Крім того, було організовано ще також чоловічі курси із художнього металу, а також декоративного малярства і скульптури. Загалом закладав забезпечував потреби в освіті 300 учнів одночасно (Синишин, 2018: 350).

На початку 20 століття активно функціонував перший гончарний заклад, де готували професійних гончарів, це була Крайова гончарна школа, що працювала із 1876 р. Спочатку школа готувала лише гончарів, але потім було додано і деревообробні класи. Перевагою закладу була власна гончарна майстерня, де учні засвоювали гончарство як і кустарним методом, так і за допомогою сучасних технологій.

Також у цей період популярною для учнів була Школа деревного промислу. Це був перший заклад такого типу в Україні, що із 1894 р. готував кваліфікованих різьбярів по дереву, меблярів, майстрів із дерев'яних музичних інструментів. Школа сприяла розвитку як загальних знань щодо ремісництва, так і навчала майстрів культурних аспектів роботи із деревом (Синишин, 2017: 220).

Загалом можна відмітити, що художньо-промислова освіта України на початку 20 століття мала такі характерні риси. Першочергово, це організація такої освіти переважно у художньо-промислових школах. Це дозволило здобути якісну освіту дітьми, які походили з бідних родин. До того ж такі школи стали центрами розвитку народної культури.

Крім того, художньо-промислова освіта була спрямована на відродження стародавніх промислів. Під час навчання все більше уваги приділялося саме традиційним орнаментам та технікам. Все частіше використовувалися надбання конкретного регіону. Одночасно з цим, також впроваджувалися нові технології поруч із сучасною матеріально-технічною базою.

Ключовою тенденцією художньо-промислових шкіл початку 20 століття стала підготовка кваліфікованих кадрів для таких закладів. Зокрема, у перші роки минулого століття було організовано ряд курсів для майстрів художньо-промислової освіти. На них майстри не тільки професійно вдосконалювалися, але і вивчали специфіку педагогіки та психології, що сприяло більш ефективній організації навчального процесу.

Також увага приділялася і класичному мистецтву. Якщо наприкінці 1800-тих років учні вивчали більше народне мистецтво та орнаменти, то вже на початку 1900-тих років також почали вивчати класичне мистецтво. Адже було сформовано розуміння, що без знання основних теоретичних знань неможливо бути майстром у своєму ремеслі.

На початку 20 століття до художньо-промислових шкіл було впроваджено також філософські дисципліни. Це було обумовлено тим, що без розуміння філософських течій не можна було усвідомити чому був саме такий підхід до ремесла. Тож мистецтво було винесено за рамки лише професійного навчання. До того ж учням пропонувалося вивчення історії та культури України, вони вчилися креслити, провідним предметом була арифметика. Тобто професійне навчання гармонійно поєднувалося із загальними предметами (Дяченко, 2022: 1435).

До того ж художньо-промислова освіта враховувала специфіку часу, тож діти могли вивчати традиційні предмети у загальній школі, а професійні у такій спеціальній. Крім того, при художньо-промислових школах часто створювалися інтернати, щоб діти з бідних родин могли здобувати освіту і тут же проживати. Все це стимулювало молодь навчатися, адже для багатьох така мистецька та професійна освіта була єдиною можливістю отримати престижну роботу та мати стабільний дохід.

У таких школах також із початку 1900-тих років почала вивчатися економіка. Це дозволило сформувати у вихованців бачення взаємозв'язку між мистецтвом та промисловими запитами. Крім того, економічні знання дозволяли розпочати свою справу та сприяли усвідомленню основних комерційних аспектів виробництва. До того ж економічні знання сприяли формуванню розуміння того, що хоче покупець чи споживач (Соколюк, 2020: 105).

Необхідно зазначити, що художньо-промислові заклади освіти були спрямовані на підготовку трьох типів майстрів. Це подано на рис. 1.

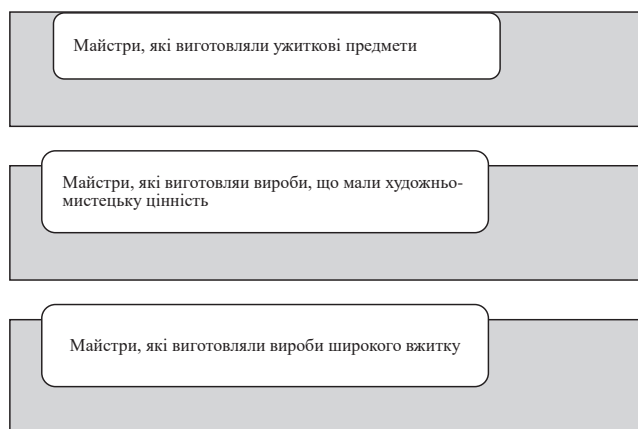

Рис. 1. Типи майстрів, які проходили підготовку у художньо-промислових школах

Перший тип, це були майстри, які виготовляли продукцію для побуту у невеликій кількості. Ця продукція використовувалася у побуті, однак її було складно виготовити, адже не було достатньо кваліфікованих майстрів, тож художньо-промислові школи розв'язували дане питання.

Другий тип, це майстри, які виготовляли товари із художньою цінністю. Ця продукція була унікальною та мала мистецьке значення, тому виготовлялася в одному екземплярі, тож була доступна лише заможним людям. Такі майстри були популярними та мали гарну оплату за свою працю.

Третій тип, це майстри, що виготовляли товари широкого вжитку. Вони працювали на промислових об'єктах та брали участь у виготовленні масових товарів. Їхні роботи не мали вагомою культурної цінності, але вони покривали нестачу кваліфікованих кадрів на виробництвах (Шмагало, 2020: 20).

Художньо-промислова освіта була важлива для культурного розвитку різних регіонів. Так, велика кількість закладів художньо-промислового типу дозволила підготувати кваліфікованих майстрів у різних напрямках народного виробництва. Місцеві майстри не могли забезпечити потреби усього населення, яке хотіло не тільки результати промислу, але й унікальний товар. При цьому підготовка нових майстрів була б не вигідна для майстрів та потребувала б часу. Тож питання кадрів ефективно вирішували такі заклади, які могли одночасно підготувати майстрів із різних промислів. Крім того, випускники таких шкіл знали побут та культуру регіону, тому могли виготовити щось оригінальне та саме те, що цікавило споживача. До того ж майстри, які не просто виготовляли певні промисли, а могли надати товару культурну цінність, дуже цінувалися місцевим населенням.

Результати та їх обговорення. Тож питання тенденцій художньо-промислової освіти в Україні початку 20 століття є досить важливим. У роботі значна увага приділена художньо-промисловим школам та історії їх становлення. При цьому було б доцільно додати також інформацію про художньо-промислові технікуми та інститути, адже вони теж мали вплив на культуру та економіку України початку минулого століття. Одночасно з цим, також було б бажано порівняти основні аспекти надання освітніх послуг до впровадження художньо-промислової освіти, зокрема, скільки учнів відвідувало різні типи шкіл, які форми навчання були доступними, які професії обирали й також те, як ці показники змінилися із появою художньо-промислових освітніх закладів.

Висновки. Отже, отримані результати роботи засвідчили, що художньо-промислова освіта мала значний вплив на становлення культури та економіки України початку 20 століття. У загальному вигляді це явище трактується як мистецька освіта, яка спрямована на навчання майстрів народних промислів. При цьому основними закладами, що надавали подібні освітні послуги були художньо-промислові школи, а художньо-промислові технікуми та інститути були не такими поширеними. Також необхідно зауважити, що художньо-промислова освіта ділилася на відділи чи на класи, де переважно учні вивчали малювання, ткацтво, килимарство, вишивання, ліплення, керамічну справу. При цьому така освіта давала не лише спеціальні знання, але і загальні. Водночас основними тенденціями художньо-промислової освіти початку 20 століття були такі як підготовка майстрів для викладання, вивчення народного і класичного мистецтва, такої освіти переважно у художньо-промислових школах, впровадження у навчання філософії, врахування специфіки часу.

Список використаних джерел:

1. Гулейкова І. Становлення і розвиток художньо-промислової освіти в культурно-освітніх осередках Єлисаветграда (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України, 2021. 380 с.
2. Дідовець Ю. Розвиток технології етнодизайну в європейській художньо-промисловій освіті та виробництві. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2020. Вип. 1. С. 61-67.
3. Дяченко А. Особливості розвитку закладів художньо-промислової освіти Центрально-Східної Європи. *ESH*. 2019. Вип. 1. С. 89-104.
4. Дяченко А. Становлення і розвиток мистецької освіти в системі українського національного дизайну. *Наукові записки*. 2019. Вип. 2. С. 31-37.
5. Дяченко А. Особливості становлення дизайну в художньо-промисловій освіті Західної України. *Народознавчі зошити*. 2022. Вип. 6. С. 1432-1438.
6. Оршанський Л. Готфрід Земпер та художньо-промислова освіта Західної Європи й України: монографія. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 281 с.
7. Синишин Л. Вплив державної освітньої політики на розвиток художньо-промислової освіти Галичини (друга половина XIX – початок XX століття). *Молодий вчений*. 2016. Вип. 11. С. 501-504.
8. Синишин Л. Розвиток осередків художньо-промислової освіти Галичини в кінці XIX століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. Вип. 4. С. 215-225.
9. Синишин Л. Художньо-промислова освіта Галичини кінця XIX – першої половини XX століття: періодизація розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4. С. 348-360.
10. Соколюк Л. Школа Раєвської-Іванової: Мистецько-промислова освіта у Харкові (друга половина XIX – початок XX ст.). Харків: Видавець Олександр Савчук, 2020. 248 с.
11. Художньо-промислова школа. URL: https://leksika.com.ua/17040211/ure/hudozhno-promislova_shkola (дата звернення: 03.09.2023).
12. Шмагало Р. Історичні віхи Художньо-промислової школи у Львові в контексті розвитку світової мистецької освіти другої половини XIX – XX ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2020. Вип. 31. С. 9-25.

References:

1. Huleykova, I. (2021). Stanovlennya i rozvytok khudozhn'o-promyslovyi osvity v kul'turno-osvitnikh osередkakh Yelysavethrada (druga polovyna KHIKH – pochatok KHKH st.). Kyiv: Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Zyazyuna NAPN Ukrainy, 380 p. [in Ukrainian].
2. Didovets', YU. (2020). Rozvytok tekhnolohiyi etnodyzaynu v yevropeys'kiy khudozhn'o-promyslovyi osviti ta vyrobnytstvi [Development of ethnodesign technology in European art and industrial education and production]. *Pedahohichni innovatsiyi: ideyi, realiyi, perspektyvy*, issue 1, pp. 61-67 [in Ukrainian].
3. Dyachenko, A. (2019). Osoblyvosti rozvytku zakladiv khudozhn'o-promyslovyi osvity Tsentral'no-Ckhidnoyi Yevropy [Peculiarities of the development of art and industrial education institutions in Central-Eastern Europe]. *ESH1*, issue 1, pp. 89-104 [in Ukrainian].
4. Dyachenko, A. (2019). Stanovlennya i rozvytok mystets'koyi osvity v systemi ukrayins'koho natsional'noho dyzaynu [Formation and development of art education in the system of Ukrainian national design]. *Naukovi zapysky*, issue 2, pp. 31-37 [in Ukrainian].
5. Dyachenko, A. (2022). Osoblyvosti stanovlennya dyzaynu v khudozhn'o-promyslovyi osviti Zakhidnoyi Ukrainy [Peculiarities of the development of design in art and industrial education of Western Ukraine]. *Narodoznavchi zoshyty*, issue 6, pp. 1432-1438 [in Ukrainian].
6. Orshans'kyi, L. (2016). Hotfrid Zemper ta khudozhn'o-promyslova osvita Zakhidnoyi Yevropy y Ukrainy: monohrafiya. Drohobych: Vydavnychyy viddil Drohobych'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 281 p. [in Ukrainian].
7. Synyshyn, L. (2016). Vplyv derzhavnoyi osvitn'oyi polityky na rozvytok khudozhn'o-promyslovyi osvity Halychyny (druga polovyna KHIKH – pochatok KHKH stolittya) [The influence of the state educational policy on the development of artistic and industrial education in Galicia (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Molodyy vchenyy*, issue 11, pp. 501-504 [in Ukrainian].
8. Synyshyn, L. (2017). Rozvytok oseredkiv khudozhn'o-promyslovyi osvity Halychyny v kintsi XIX stolittya [Development of centers of artistic and industrial education in Galicia at the end of the 19th century]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*, issue 4, pp. 215-225 [in Ukrainian].
9. Synyshyn, L. (2018). Khudozhn'o-promyslova osvita Halychyny kintsya KHIKH – pershoi polovyny KHKH stolittya: periodyzatsiya rozvytku [Art and industrial education of Galicia at the end of the 19th – the first half of the 20th century: periodization of development]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*, № 4, pp. 348-360 [in Ukrainian].
10. Sokolyuk, L. (2020). Shkola Rayevs'koyi-Ivanovoyi: Mystets'ko-promyslova osvita u Kharkovi (druga polovyna KHIKH – pochatok KHKH st.). Kharkiv : Vydavets' Oleksandr Savchuk, 248 p. [in Ukrainian].
11. Khudozhn'o-promyslova shkola. URL: https://leksika.com.ua/17040211/ure/hudozhno-promislova_shkola (data zvernennya: 03.09.2023). [in Ukrainian].
12. Shmahalo, R. (2020). Istorychni viky Khudozhn'o-promyslovyi shkoly u L'vovi v konteksti rozvytku svitovoyi mystets'koyi osvity druhoi polovyny KHIKH – KHKH st. [Historical milestones of the Art and Industrial School in Lviv in the context of the development of world art education in the second half of the 19th and 20th centuries]. *Visnyk L'vivs'koyi natsional'noyi akademiyi mystetstv*, issue 31, pp. 9-25 [in Ukrainian].